

Arbetsolycksfall – från teori till utbildningsprogram

Mats Nyström

Leif Svanström

Olycksfallsforskningen har många problem att arbeta sig igenom innan ett effektivt förebyggande arbete kan initieras. Detta hävdar Mats Nyström och Leif Svanström, bägge vid tiden för den refererade studien verksamma vid Hälsovårdsenheten, Skaraborgs läns landsting. De redovisar ett par steg i den mödosamma vägen från en teoretisk referensram kring arbetsolycksfallen till ett praktiskt verksamt utbildningsprogram. I ett projekt som har bekostats med medel från Arbetarskyddsfonden, har en modell för analys av arbetsolycksfall prövats som ett utbildningsmaterial. Erfarenheterna från studiecirkelaktiviteter kring detta material redovisas och dessutom presenteras slutligen ett utbildningsmaterial huvudsakligen riktat till skyddsombud och andra inom skyddsorganisationen.

Olycksfall som "folksjukdom"

Olycksfall utgör en av de tre stora "folksjukdomarna" i industriländerna, och trafik- respektive hemolycksfall dominerar. Till följd av olycksfall i arbetet skadas i Sverige varje år ca 120 000 människor, varav omkring 200 människor avlider. Olika studier visar att det reella antalet skadade i arbetslivet utgör det dubbla eller tredubbla. Många människor får men och handikapp för resten av livet.

Sedan medicinsk vetenskap och social och ekonomisk utveckling i samhället medfört en reduktion och botemedel för många svåra sjukdomar är olycksfallens betydelse för den totala summan av sjukledighet och dödlighet mycket stor, framför allt

i industriländerna. Olycksfallsprevention kräver i dag samma uppmärksamhet som alla andra sjukdomsförebyggande arbeten.

Det är inte bara den enskilde individen som drabbas hårt av olycksfall. De samhälls- och företagsekonomiska kostnaderna för olycksfallen uppgår varje år till miljardbelopp – orsakade av hög sjukfrånvaro, produktionsbortfall, höga vårdkostnader etc. De organisationer, myndigheter och enskilda personer som är engagerade i det teoretiska och praktiska olycksfallsarbetet är eniga om att olycksfallsproblemen måste ges hög prioritet i såväl forskningssammanhang som när det gäller förebyggande insatser.

Övernaturliga fenomen

Olycksfallsforskningen har många problem att arbeta sig igenom innan ett effektivt förebyggande arbete kan initieras. Ett viktigt problem är synen på orsakerna till olycksfall. Sedan urminnes tider har olycksfall i folkmun haft epitetet att vara något utomvärldsligt, magiskt och konstigt. Alltifrån "Guds bestraffning" till "otur", "slumpen" eller "slarv" har angetts som förklaring till olycksfallen. Synen på olycksfallen och dess orsaker har under de senaste decennierna glädjande nog förändrats och delvis också avmystifierats. Men fortfarande

.....

Olycksfallsforskningen har många problem att arbeta sig igenom innan ett effektivt förebyggande arbete kan initieras.

.....

.....

Olycksfall kan förebyggas – åtminstone teoretiskt.

.....

existerar hos många människor, massmedia etc "den gamla synen". Detta är ett allvarligt förhållande eftersom synen på orsakerna till olycksfallen i hög grad också avgör den förebyggande verksamhetens inriktning och innehåll. En angelägen och *central uppgift för olycksfallsforskare* och andra verkamma inom arbetarskyddet är *därför att få till stånd ett alternativt tänkande när det gäller olycksfall.*

Ytterst gäller problemet hur man skall minska olycksfallsfrekvensen. Arbetsmiljön har genomgått stora förändringar under de senaste åren. Även om många fysiskt tunga och slitsamma arbetsmoment försvunnit har andra problem skapats – monotoni, stress, ensamarbete etc. Olycksfallsfrekvenserna har under de senaste åren också legat oförändrade. Trots alla försök att praktiskt komma tillrätta med olycksfallsproblemet har ytterst marginella effekter uppnåtts. Hur ska man nu förklara det? För det förhåller sig väl inte så att vissa olycksfall är omöjliga att undvika och förebygga?

Alla olycksfall kan förebyggas

Nej, alla olycksfall kan förebyggas – åtminstone teoretiskt. Förutsättningen för ett effektivt förebyggande arbete är dels att insatserna riktas mot de verkliga orsakerna till olycksfallen samt att de metafysiska förklaringarna försvinner från diskussionerna, därför att kunskaperna om olycksfallsorsakerna och lämpliga förebyggande åtgärder överförs till de som kan medverka till en faktisk förbättring av olycksfallssituationen.

Det är de anställda och skyddsfunktionärerna på företagen dvs företagens skyddsorganisation som har den reella och praktiska möjligheten att förbättra situationen. Olycksfallsforskarens uppgift är av stödjande art. Han skall ge skyddsfunktionärerna den hjälp och den kunskap som behövs. Det är först när teori och praktik kan sammansmälta som vi har möjligheter att aktivt medverka till en minskning av olycksfallsfrekvensen.

Olycksfallsforskningens läge

Den teoretiska forskning som bedrivits under årens lopp har otvetydigt gett ökade kunskaper, och även på många punkter, flyttat fram positionerna i kampen mot olycksfallen. Tyvärr har väl en del forskningsinsatser – främst de beteendeorienterade – tenderat att leda in i återvändsgränder.

Sammanfattningsvis kan läget inom olycksfallsforskningen i dag karaktäriseras av:

1. De teoretiska ansatserna inom olycksfallsforskningen vilar fortfarande på en bräcklig grund, främst när det gäller att förklara varför det inträffar olycksfall.
2. Det råder en stor begreppsförvirring och enhetliga definitioner, modeller, instrument m m saknas.
3. Kunskaperna om hur olika miljö-, maskin-, och individuella faktorer samverkar vid olycksfallen är bristfälliga och dåligt underbyggda.
4. Få försök har gjorts att sammanfatta och syntetisera de kunskaper och erfarenheter som vunnits ur olika forskningsaktiviteter till en eller ett fåtal enhetliga och teoretiska ansatser.
5. Det har varit och är svårt att överföra resultaten från forskningen till den praktiskt förebyggande verksamheten.

Hur föra ut kunskap om arbetsolycksfall

I det forskningsprojekt som bedrivs vid Hälsovårdsenheten inom Skaraborgs läns landsting och med medel från arbetarskyddsfonden, koncentreras intresset främst kring att *föra ut* ett sätt att betrakta och analysera arbetsolycksfall. Projektet har även inneburit en viss teoretisk utveckling, eftersom de praktiska testningarna och olika utbildningsaktiviteter har givit upphov till en förändring och utveckling av den systemmodell och det utbildningsmaterial som projektet bygger på.

.....

Det är först när teori och praktik kan sammansmälta som vi har möjligheter att aktivt medverka till en minskning av olycksfallsfrekvensen.

.....

Förutsättningar

1. Människor har begränsade kunskaper om olycksfallens orsaker. Många olycksfall förklaras i isolerad beteendeinriktade och metafysiska termer.
2. Alla olycksfall går att förebygga – åtminstone teoretiskt.
3. Om man vill åstadkomma reella och långsiktiga effekter måste de förebyggande insatserna huvudsakligen riktas mot miljön.
4. I det olycksfallsförebyggande arbetet måste de anställdas kunskaper, erfarenheter och andra resurser effektivt utnyttjas.
5. Olycksfallsprevention är svår eftersom de anställdas krav på en säker arbetsmiljö, ofta står i bjärt kontrast till företagsekonomiska vinstintressen.

Som utgångspunkt för projektet står den epidemiologiska olycksfallsstudie som påbörjades vid Malmö Allmänna Sjukhus 1974. I denna studie ingick bl a ett försök att analysera den komplexa orsaksbilden bakom ett antal insamlade olycksfall, med hjälp av den systemergonomiska modell som utarbetats av Jean Surry (1969) och som sedermera vidareutvecklats av Arbetarskyddsfonden (1973). Denna modell befanns dock ha allvarliga brister, främst för att den riktade det huvudsakliga intresset på själva beteendet. Modellens användbarhet i det praktiskt förebyggande arbetet ansågs därför vara mycket begränsat (Andersson o a 1975). Modellen utvecklades därför, främst genom att ytterligare en sekvens, som behandlar själva arbetsprocessen, tillfördes till modellen.

Utbildningsmaterial har utarbetats och testats

Arbetet har därefter fortsatt vid Hälsovårdsenheten. Runt modellen har framarbetats ett utbildningsmaterial (Andersson o a 1977). Materialet syftade dels till att göra tankegångarna bakom och i modellen mera lättillgängliga, dels till att sammanfatta hittillsvarande erfarenheter och kunskaper inom området. Som målgrupp diskuterades främst personal inom företagshälsovården, skyddsombud och arbetsledare på företag. Materialet testades dock i utbildnings- och utredningssammanhang förutsättningslöst.

Den systemergonomiska modellen kan användas både att utreda inträffade olycksfall och för risksökning på arbetsplatser.

Utbildningsmaterialet testades på olika sätt:

1. Materialet användes i *studiecirkelaktiviteter* för personal inom företagshälsovården samt arbetsledare, skyddsombud m fl på vissa företag.
2. Materialet användes vid *utredning av inträffade olycksfall samt för risksökning* på ett antal arbetsplatser.
3. *Materialet sändes på "remiss"* till ett hundratal organisationer och myndigheter inom arbetsmiljöområdet.

Intresserade läsare hänvisas till den fullständiga rapporten (Lantz o a 1978). Sammanfattningsvis påvisades bl a följande:

- a. Den system-ergonomiska modellen kan användas för att utreda inträffade olycksfall och ger där även successivt uppslag till förebyggande åtgärder på såväl miljö- som individplanet. Modellen ger också en effektiv hjälp med att systematisera informationsinhämtningen.
- b. Modellen har tidigare inte ansetts kunna användas för risksökning på arbetsplatser och arbetsmoment, men den visade trots detta fungera.
- c. Modellen och utbildningsmaterialet måste bättre anpassas till *olika* målgruppers kunskaper och erfarenheter. Följande målgrupper bör beaktas:
 - "Arbetsmiljöexperter"
 - Företagshälsovårdspersonal, yrkesinspektion etc
 - Skyddsfunktionärer på företagen
 - Konstruktörer, produktionsplanerare etc
 - Yrkesverksamma
- d. Arbetet med analysmaterialet bör lämpligen ske i form av studiecirkelverksamheter eller liknande.
- e. Modellen och utbildningsmaterialet behöver närmare också teoretiskt utvecklas när det gäller tex definitioner, begrepp och dessas inbördes relationer.

På basen av gjorda erfarenheter har under slutet av 1978 utarbetats ett utbildningsmaterial, där erfa-

renheterna från genomförda studier har vägledande utformning (Nyström o a 1979). Denna riktar sig främst till skyddsombud, arbetsledare och andra praktiskt verksamma inom arbetarskyddet. Den kan rekvideras från Hälsovårdsenheten, Primärvårdsblocket, Skaraborgs läns landsting.

REFERENSER

Andersson, R., Johansson, B., Lindén, O., Svanström, K., Svanström, L.: - Olycksfall i arbetsmiljö - en epidemiologisk undersökning i Malmö. Socialmedicinsk tidskrift 3: 212-217, 1975.
- Olycksfall i arbetsmiljö - utveckling av en forskningsmodell. Socialmedicinsk tidskrift 3: 1-10, 1975.

Andersson, R., Johansson, B., Ström, L., Svanström, K., Svanström, L.: Att förebygga olycksfall. Rapport från Landstingets Hälsovård. Skövde 1977.

Lantz, S., Nyström, M., Svanström, L.: Olycksfall i arbetsmiljö. Praktisk tillämpning av en analysmodell. Landstingets Hälsovård. Skövde 1978.

Nyström, M., Svanström, L.: Att analysera arbetsolycksfall. Landstingets Hälsovård. Skövde 1979.

Surry, J.: Industrial accident research - a human engineering approach. Toronto 1969.

Arbetarskyddsfonden. Olycksfall i arbetsmiljö. Rapport 1973: 4. Stockholm 1973.

ORIGINAL BIRKENSTOCK

Varför

skall du gå i dessa?

Felaktiga skor ger besvär och trötthet. Birkenstock-sandalerna är "naturskulpterade", med noggrant uppbyggd anatomisk form där speciella stöd är anpassade till fotens olika delar, t ex tåspridare, förfotsstöd, skålförmål hälparti. Du blir sällan eller aldrig trött i fötterna och kroppen håller spänsten bättre. Därför skall du gå och stå i Original Birkenstock.

Välkommen in och prova - och känn så skönt dina fötter kan få!

Säljes hos: Skoaffärer, Hälso- och kostaffärer, Sjukvårdsaffärer, Fotspecialister.

Generalagent: **Birkenstock Svenska AB**
Tel 08-25 55 55